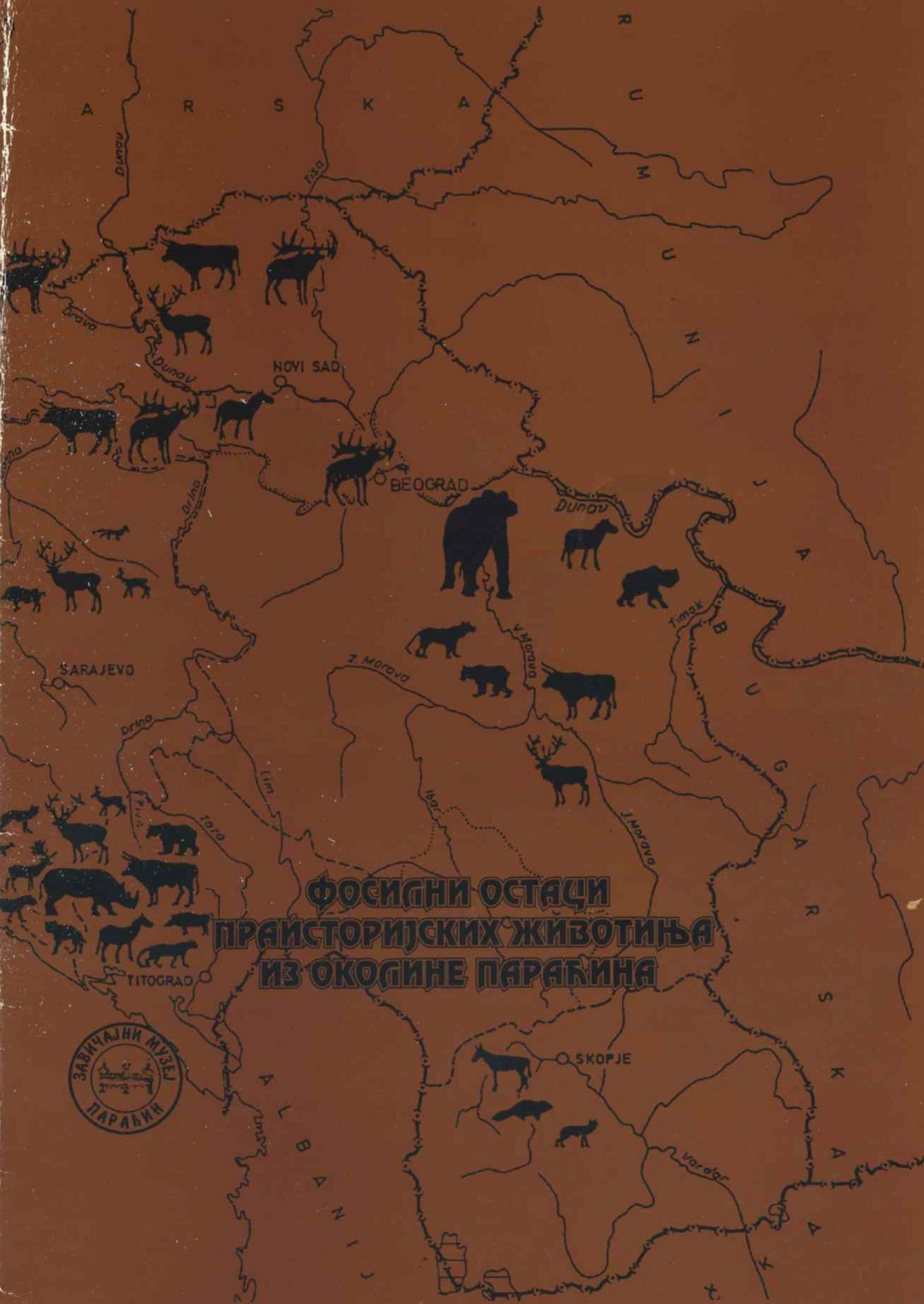

ФОСИЛНИ ОСТАЦИ
ПРАИСТОРИЈСКИХ ЖИВОТИЊА
ИЗ ОКОЛИНЕ ПАРАЋИНА

Издавач:
Завичајни музеј Параћин

Уредник:
Предраг Вучковић

Аутор каталога и поставке:
Александар Срндаковић

Техничка опрема изложбе:
Мирослав Матић

Технички уредник:
Милорад Павловић

Фотографије:
Бојан Јелисављевић

Штампа:
ПАПИРУС - Параћин

Тиреж 300 комада

Година 2003.

Кратак осврт на палеогеографију Параћина и околине

Подручје општине Параћин које она данас захвата налази се у централном делу Србије који пресеца долина Велике Мораве правцем север-југ. Ова територија, у географском смислу представља део параћинско-светозаревачке котлине и захвата површину од око 542 квадратна километра.

Геолошко-педолошки гледано терен наше општине је разноврстан и иде од Кучајског горја кречњачко седиментне масе на истоку који се преко нижих брегова и алувијалне моравске равнице, на западу завршава вулканским масивом Јухора. На северу је моравска равница, док се на југу пружа средња, нижа тераса која се наслања на источни горски део.

Водени токови припадају сливу Велике Мораве. Најпознатије су реке Црница, Грза и Јовановачка река у коју се уливају бројни потоци. Такође су карактеристичне за ово подручје и бројне мртваје које представљају стара корита Велике Мораве.

Међутим није одувек било тако. Слика терена се током времена битно мењала. Наиме, до пре отприлике 500 милиона година (комбриј) цео овај крај и већи део Европе био је под водом то јест под прастарим морем. Негде у то време почеле су да се јављају подморске сеизмичке активности и тектонски покрети па су поједини делови морског дна почели да се издижу. Снажном вулканском активношћу се на тај начин издигао стари масив планине Јухор који је сачињен од стена вулканског порекла и то од микашиста, гнејсева а такође се јављају и гнајсеви седиментног порекла док је појава мермера и кварцита местимична и малих размера¹. Током наредних 280 милиона година сталним таложењем органског материјала то

¹ Др Б. Димитријевић, Прилог за познавање петрографског састава Јухора, Зборник радова геолошког института, књ. 1, Београд 1950, 49-69

јест љуштура морских организама и нагомилавањем талогa који настаје ерозијом других стена, а делимично и набирањем стварају се стене палеозојске старости то јест кречњаци². Ове појаве на нашој територији видљиве су на обронцима Кучајских планина где се интензивно јављају кречњачке стене. Поред кречњачких стена такође се запажа и на делу терена јужно од Доње Мутнице у пределу Петрушиног Потока³.

Пре 220 милиона година, то јест крајем палеозолика (перм) формирали су се виши предели око Грзе, Сисевца, затим источно побрђе планина Бабе и Самањца⁴. У овом периоду се јављају, нарочито у пределу око Грзе и Сисевца, црвени пешчари који су настали таложењем песка у дужем временском периоду. Издигнуте геолошке формације, до сада поменуте, представљале су усамљена острва старог Средоземног мора - Паратетиса, познатијег као Панонско море.

Оваква слика је непромењена кроз следећих 220 милиона година то јест кроз цео мезозојски период, осим што су настале геолошке творевине све више издизале тако да се почетком кенозоика (терцијар) на овој територији формира залив Панонског мора - Паратетиса. У геолошкој терминологији овај залив је познат као параћинско-крушевачки залив. Настао је у временском периоду од пре 50 до 35 милиона година и обухватао је простор између Јухора на западу и обронака Кучаја и Бељанице на истоку, затим параћинско поморавље преко Главице, Иванковца, Батинца и Бошњана, све до околине Варварина и Крушевца на југу. На северу је тај залив преплавио кристалну баријеру на правцу Багрдан-Сење, која је пре око 35 милиона година, један краћи временски период спречавала даљи продор према југу. Постојање параћинског залива у назначеним оквирима потврђује већи број изданака седимената са олигоценском и миоценском (делови кенозоика) фосилном фауном⁵. То су разне врсте фораминифера и других фосилних мекушаца⁶. Налаз окамењеног фосила морског пужа из овог периода, а који се чува у витринама параћинског музеја сведочи о постојању плитког морског залива који је прекривао Поморавље. Иначе фосил је

² Др Коста В. Петковић, Историјска геологија, Сарајево 1957, 82-93.

³ Геолошка карта Краљевине Југославије, секција Параћин, 1:100 000.

⁴ М. Анђелковић, Тектоника моравида Југославије, Геолошки анали Балканског полуострва, књ. XLVI, Београд 1982, 9, 28, 29.

⁵ М. Еремија, Палеографија Поморавља у старијем сармату, Геолошки анали Балканског полуострва, књ. LIII, Београд, 125-137

⁶ исто

пронађен на обалама Велике Мораве, случајно приликом вађења шљунка (слика 1). Такође је ова врста карактеристична за мора слабог сланитета. Обале Параћинског залива се и данас могу напустити, али је тада рељеф био нешто другачији. Наиме, са источне стране обала залива је била ниска, равничарска, а нешто северније и мочварна. Даље на исток дижу се побрђа и брад а још даље Кучајске планине. Са западне стране уздиже се планински масив Јухора који даље према југу прелази у побрђе да би се даље према југу поново издизао у планински масив Темнићких планина. На јужној страни залива је затварао масив Мојсињске горе⁷.

Пре око 20 милиона година, већим тектонским променама на тлу средње и западне Европе долази до постепеног повлачења и отицања вода Панонског мора што представља крај маринске фазе у историјско-геолошком развоју рељефа околине данашњег Параћина. Повлачењем морске воде остала су језера, најприје са сланом а затим са слатководна. Основни облици рељефа на овој територији су већ били формиран док се настанком језера и језерских тераса, пре око 14 милиона година, рељеф скоро у потпуности уобличије у слику какву и данас видимо. Данас су лако уочљиве језерске терасе које су различите временске старости што се уочава по различитим надморским висинама где се оне налазе. Најстарије језерске терасе се налазе на надморским висинама између 400 и 500 метара и данас представљају побрђа Јухора и Кучајских планина. Спирањем земље и другим видовима ерозије оне су доста руинирале па су сада слабо видљиве. Ниже, млађе језерске терасе представљају зоне које се налазе између 200 и 400 метара надморске висине. Данас су јасно видљиве. То су потези Карађорђевог брада, затим ниска брда између Параћина и Дреновца и даље Бошњачко брдо (Ђула), Чукара са главичким брдом и нижа побрђа између Поповца и Извора те јужни обод давидовачког поља то јест брда између села Плане и Мириловца⁸. У времену од пре 14 милиона година па све до 1 милион година ниво језера се постепено спуштао, а временом су се језера потпуно исушила. Сведок те такозване језерске фазе, што се тиче палеонтолошких налаза, је лобања крокодила (*crocodilus eggenburgensis*)⁹ која се данас чува у параћинском музеју и

⁷ М. Еремија, исто, 125-137 и геолошка карта Краљевине Југославије, секција Параћин 1:100 000.

⁸ Јован Ђ. Марковић, рељеф слива Раванице, Зборник радова САН XXVI, Геолошки институт књ. 4, Београд 1953, 142-145

⁹ Десанка Пејовић, О налазу вилице крокодила у цементним лапорцима Поповца код Параћина, Зборник радова САН XVI, Геолошки институт књ. 2, Београд 1951, 107.

представља налаз са почетка такозване језерске фазе то јест од пре тридесетак милиона година (слика 3), а пронађена је у каменолому фабрике цемента у Поповцу.

Повлачењем језерске воде, између планинских обронака и језерских тераса током времена потекле су реке које су својим ерозивним деловањем постепено стварале речен долине, а наношењем талоба формирале своје терасе (алувијални наноси) и тиме у потпуности уобличиле рељеф ове територије онако како га ми данас познајемо. Тада, пре одприлике 1 милион година формирале су се речне долине Велике Мораве, Црнице, Грзе, Јовановачке реке и њихових притока. У обалама ових река, посебно Велике Мораве пронађене су кости мамута и говечета (слике 4 до 7) чија се старост процењује на време од пре 25 000 и 10 000 година а претходиле су и појава човека на овом терену пре одприлике 4-5000 година пне.

На оваквој основи, у зависности од климатских услова и других фактора, настајала су бројна насеља различитих временских старости и културне припадности. Наиме стара моравска обала - најнижа алувијална равна била је запоседнута од стране носилаца најстаријих култура млађег каменог доба, неолита, са почетном метализацијом. Средње и више делова територије - језерска тераса, запоседају углавном носиоци култура развијене метализације у просторији и антици а на највишим деловима то јест на обронцима Јухора и Кучаја наилази се углавном на остатке материјалне културе раног и позног средњег века.

сл. 1
♦ Маринска фаза ♦
Разне врсте морских љужева
пре 35-50 милиона година

сл. 2
♦ Маринска фаза ♦
Разне врсте морских шкољки
пре 35-50 милиона година

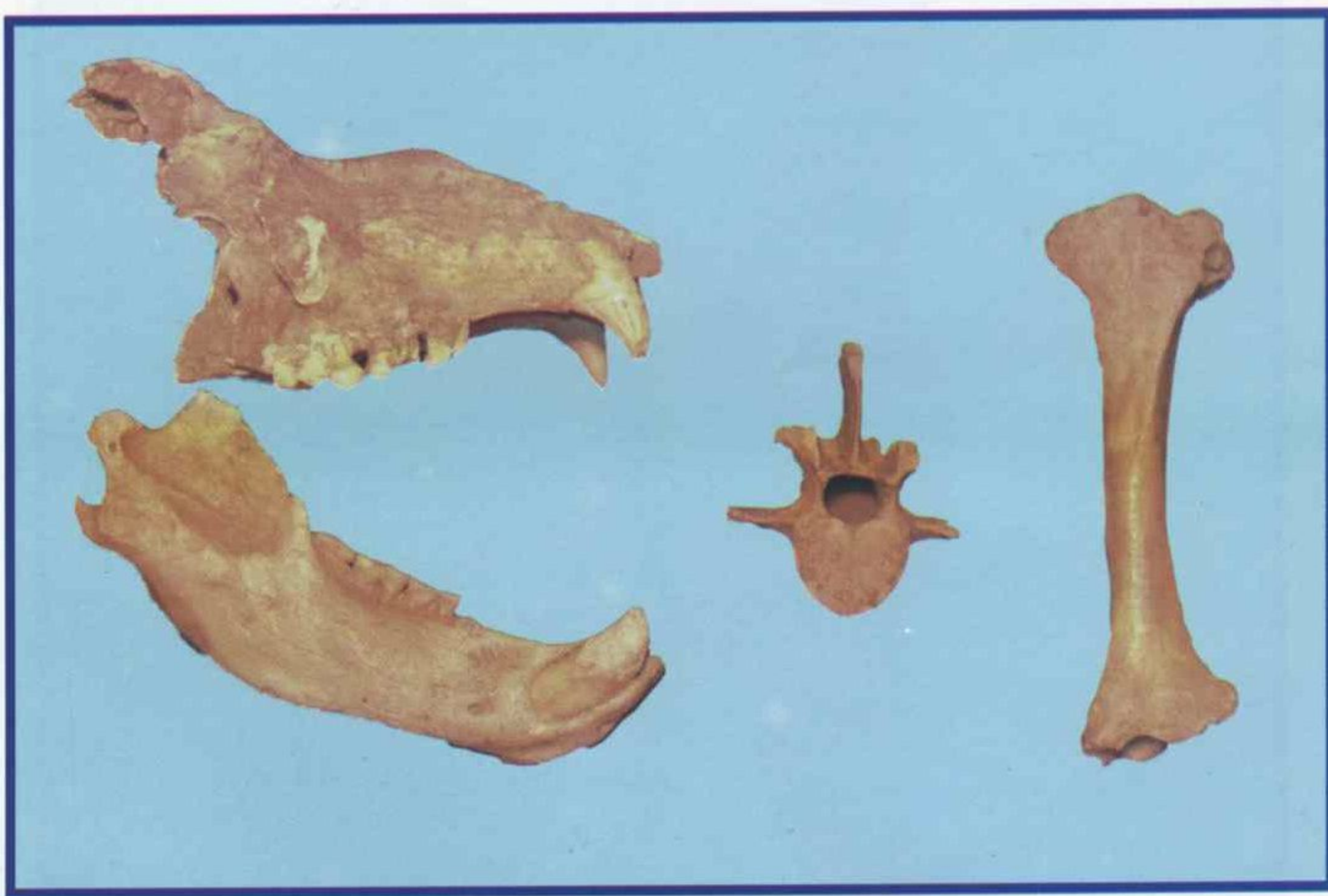
сл. 3
♦ Језерска фаза ♦
Лобања крокодила нађена у
појовачком каменолому
пре 20-30 милиона година

сл. 4
♦ Ледено доба ♦
Дуге кости мамуша пре 10000 година

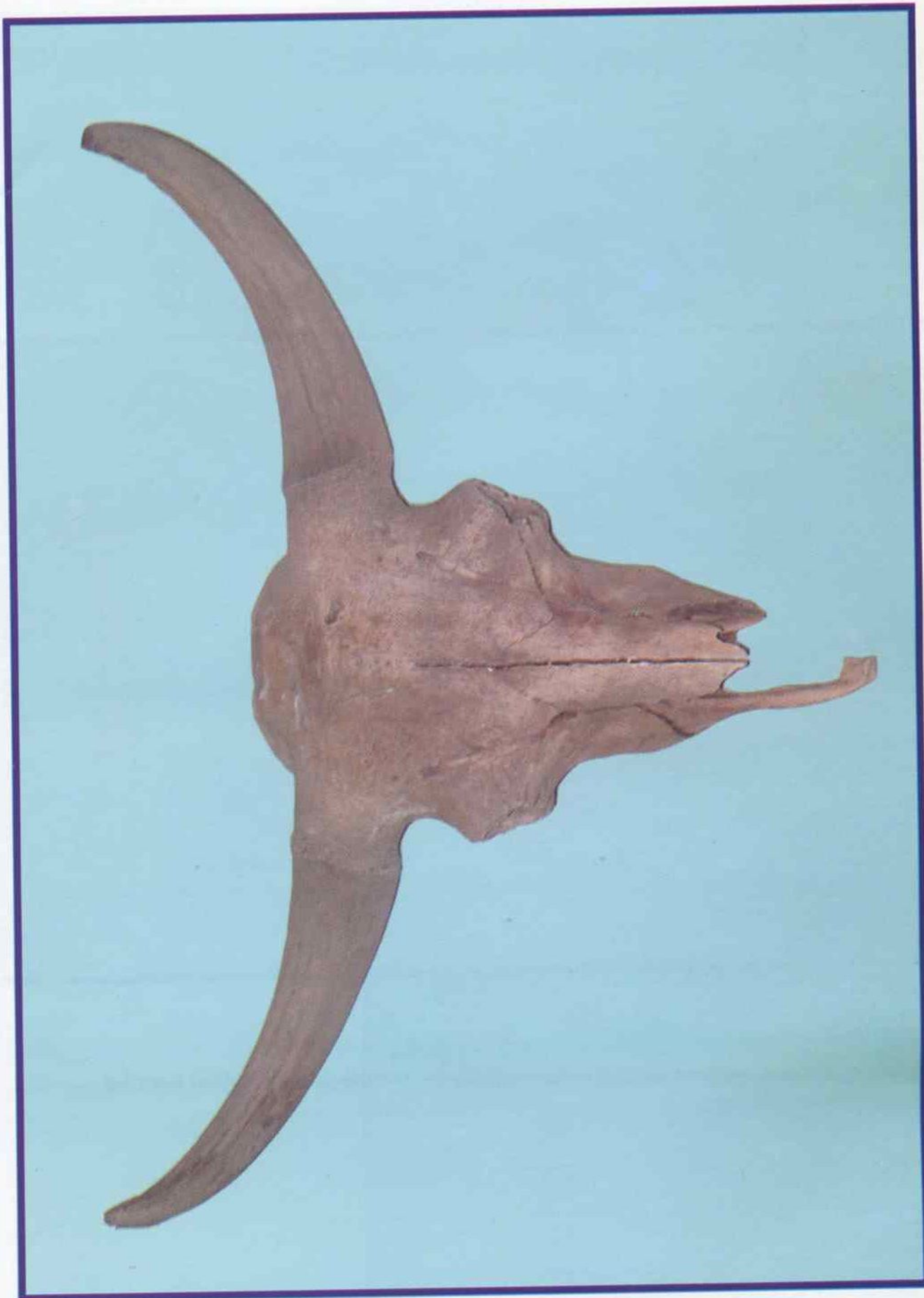
сл. 5
♦ Ледено доба ♦
Доње вилице мамуша
пре 10000 година

сл.6

♦ Ледено доба ♦

Лобања, вилице и кости пећинског медведа пре 10000 година

сл. 7
♦ Крај леденог доба ♦
Лобања бивола пре 10.000 година

